

KRIMINAL BELOG OKOVRATNIKA*

Ljeposava Ilijić*

Od ranih tridesetih godina prošlog veka i prve upotrebe termina kriminal "belog okovratnika" do danas, vode se brojne teorijske rasprave šta se pod ovim tipom kriminala podrazumeva, ko su počinioci, koja je razlika između kriminala belog okovratnika, "uličnog kriminala" i organizovanog kriminala, ali i kakve su mogućnosti na polju preventivnog delovanja. U ovom radu, autor se bavi upravo traganjem za odgovorima na nevedena pitanja, posvećujući pažnju analizi teorijskih objašnjenja nastanka organizovanog kriminala i kriminala belog okovratnika. Prihvaćena teorijska osnova za razumevanje kriminala belog okovratnika izvedena je iz osnovnih postavki teorije rutinskih aktivnosti, teorije životnog stila i teoriji situacione prevencije. U završnom delu date su neke opšte smernice koje mogu biti od koristi na putu sprečavanja i suzbijanja kriminala belog okovratnika.

KLJUČNE REČI: kriminal belog okovratnika, ulični kriminal, teorijska objašnjenja, prevencija, borba protiv organizovanog kriminala.

POJAM KRIMINALA BELOG OKOVRATNIKA

Kriminal belog okovratnika je starijeg datuma, iako su teorijska objašnjenja ovog fenomena nastala relativno skoro. Prvi dokumentovani slučaj kriminala belog okovratnika dogodio se još u XV veku u Engleskoj u tzv. slučaju Karier, kada je agent kojem je bio poveren transport vune, pokušao da deo ukrade za sebe (CSC, 2014).

Pojam "kriminala u odelima" vezuje se za rad holandskog marksiste Vilema Bonžera (Willem Bongera), s početka XX veka. Smatra se da je ovaj autor imao ključni uticaj na nastanak Saderlandove teorije kriminala belog okovratnika (Braitwaite, 1985: 2). Pod kriminalom "belog okovratnika" (*kriminalom belih rukavica* ili *kriminalom u odelima*) Saderland je označavao zločine odnosno kriminal koji počinu pripadnici visokog društvenog statusa u okviru svog zanimanja. Iako je bilo određenih debata o tome šta se kvalifikuje kao kriminal belog okovratnika, pod tim terminom danas se uglavnom

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

* Istraživač saradnik na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja, email: lalalela_bgd@yahoo.com

obuhvataju nenasilni zločini počinjeni u cilju pribavljanja finansijske koristi (Legal Information Institute, 1992). Saderland je isticao da su izvršiooci kriminala belog okovratnika osobe sa visokom socijalnim statusom, a njihovi prestupi u vezi sa zanimanjem koje obavljaju (Sutherland, 1949, prema: Croall, 2001: 3). Termin kriminal belog okovratnika ima poreklo u pretpostavci da je nošenje bele košulje i kravate neizostavan dio korporativne kulture oblačenja u sferi javne administracije i poslovnom svetu. U "osobe visokog socio-ekonomskog statusa" čuveni američki kriminolog je ubrajao poslovne rukovodioce i menadžere, ali i same korporacije. On je smatrao da se kao akt kriminaliteta belog okovratnika može okarakterisati svako protivpravno i društveno opasno ponašanje, bez obzira da li se ono sankcioniše normama građanskog, krivičnog ili upravnog prava (Keković & Milošević, 2011).

Definicija koju je dao Saderland ima tri ključna elementa, a to su: socijalni status izvršioaca, njegovo zanimanje i organizacija u kojoj se kriminal belog okovratnika odvija. Tada se po prvi put pričalo o kriminalcima koji ne čine prestupe zbog siromaštva. Pažnja je prvenstveno bila usmerena ka onima koji čine zloupotrebu, a ne ka razumevanju načina na koji je dela moguće izvršiti. Tako je, u nasleđe ostala asocijacija da beli okovratnik predstavlja osobu sa velikim društvenim uticajem i ovlašćenjima na poljima ekonomije, privrede, državnih javnih službi i drugo. Različite pretpostavke o ovom obliku kriminala godinama su preispitivane, kao na primer, da li kriminal belog okovratnika vrše isključivo ljudi višeg ekonomskog statusa. Zaokret u proučavanju kriminala belog okovratnika napravljen je pokretanjem pitanja o ekonomskoj dobiti za prestupnike, kao i pitanja o širim društvenim posledicama. Dolazi do skretanja pažnje sa pojedinca na međusobno organizovane grupe izvršilaca. Ispitivanje načina na koji se kriminalitet belog okovratnika vrši dobija na značaju, što se pokazalo posebno korisnim pri iznalaženju mogućih puteva prevencije (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010).

Nekada ustaljeno mišljenje da su prestupnici iz ove kategorije isključivo osobe sa visokim položajem i socio-ekonomskim statusom, imalo je empirijsku potvrdu. Istraživanje koje je sprovedeno sedamdesetih godina prošlog veka u Americi pokazalo je da visina sankcije za krivična dela iz ove grupacije raste sa visinom položaja i socijalno-ekonomskim statusom (Wheeler, Weisburd, & Bode, 1982).

Sa druge strane, veliki broj savremenih autora dovodi u pitanje tvrdnju da kriminalitet belog okovratnika vrše osobe sa visokim socio-ekonomskim statusom. Na osnovu analize procesuiranih slučajeva kriminala belog okovratnika u Americi, došlo se do podatka da su izvršiooci najčešće osobe koje pripadaju srednjoj klasi i da je broj elitnih kriminalaca te vrste vrlo mali (Weisburd & Waring, 2001: 11). To se može objasniti postojanjem povezanosti kriminalne elite sa pravosuđem, zbog čega prestupnici sa nižim statusom češće bivaju optuživani i osuđeni. Alternativna objašnjenja ove pojave su uticaj globalizacije u pravcu povećanja broja zanimanja sa belim okovratnikom, veća dostupnost sredstva izvršenja (računari i druga tehnološka sredstva) zaposlenima koji su niže pozicionirani i ekspanzija kreditne ekonomije (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010).

Može se konstatovati da kriminal belog okovratnika u savremenim uslovima karakteriše promena strukture izvršilaca, u smislu sve većeg učešće osoba nižeg socio-ekonomskog statusa i promena strukture izvršenih dela, jer su sve učestaliji prestupi koji se tiču zloupotrebe poverenja, bezbednosne prevare, prevare putem mejla, lažne tvrdnje i izjave, kreditne i založne prevare, bankovne prevare, poreske prevare i podmićivanja. Tokom vremena, ostvarena ekonomska dobit postaje neizostavno pitanje u proučavanju kriminala belog okovratnika, pa se ovaj pojam vezuje za ekonomske prestupe koji

predstavljaju kombinaciju prevare, obmane ili zavere (Shapiro 1980, prema: Wheeler, Rothman, 1982). Zatim, autori skreću pažnju na organizacioni aspekt zloupotrebe javne funkcije i prevare koje se čine u ime korporacije. Klinard i Kvini definišu korporativni kriminal kao prestupe koji se čine od strane zaposlenih u određenoj korporaciji, u ime korporacije i od strane korporacije, što bi uključilo prodaju nebezbednih i neispravnih proizvoda, zagađenje sredine, finansijske prevare i drugo (Clinard, Quinney, 1973, prema: Agnew, Piquero, Cullen, 2009). Pod korporativnim vidom kriminala belog okovratnika ne podrazumevaju se samo prestupi korporacija, već i državnih i neprofitnih agencija i slično. Pod uticajem procesa globalizacije kriminalitet belog okovratnika dobija transnacionalnu dimenziju, pa su učestale i marketinške prevare, pranje novca i drugo koje udruženo vrše kriminalci iz različitih zemalja (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010).

Brojni autori ukazuju da je veliki broj krivičnih dela iz oblasti kriminala belog okovratnika počinjen od strane korporacija, njihovih predstavnika i korporativnih menadžera. U Evropi više od 42,5% većih preduzeća su bile žrtve kriminala belog okovratnika (pronevere, prevare i dr.) (Blickle, Schlegel, Fassbender, & Klein, 2006).

Nažalost, negativne posledice nisu ograničene sam na korporacije, već utiču i na živote pojedinaca koji su investirali skromna novčana sredstva ili štednju. Kršenje poverenja pojedinaca koji su izgubili novac u velikim kompanijama, može imati isto onoliko jake emocionalne posledice kolike imaju i žrtve "uličnog" kriminala (*Karstedt & Farrall, 2009; Holtfreter, Van Slyke, & Bratton, 2008*).

KRIMINALITET "BELOG OKOVRTNIKA" I ORGANIZOVANI KRIMINALITET

Jasnu distinkciju između pojmova kriminal "belog okovratnika" i organizovani kriminal vrlo je teško odrediti. U posmatranju veze između ovih pojmova, mogu se izdvojiti grupe autora sa vrlo nijansiranim mišljenjima. Prva grupa autora polazi od pretpostavke da oba termina pripadaju jednoj i istoj grupi zločina, jer im je pri izvršavanju kriminalnih radnji zajednička tačka da naruše principe slobodnog tržišnog poslovanja (Plazinić, 2004).

Međutim, nekolicina drugih autora se ne bi složila s prethodnom konstatacijom, praveći u tom kontekstu čvrstu distinkciju između pojmova kriminal "belog okovratnika" i organizovani kriminal, a osnov za to nalaze u činjenici što legitimne kompanije svoje prihode uglavnom zasnivaju na legalnim poslovima i što ne koriste nasilje da bi stvorile i održale kartel (Livingston, 1996: 225).

Upoređujući kriminal belog okovratnika sa drugim oblicima kriminala, ova grupa autora navodi i primer sudske prakse koja je, takođe, pokazala da su procesuiranja osoba koje su počinile dela kriminala belog okovratnika u odnosu na druge oblike kriminala znatno kraća i njima izrečene zatvorske kazne bile su znatno blaže. Ipak, postoji i ona grupa autora koja zastupa mišljenje da je i na teorijskom i na empirijskom planu teško utvrditi razliku između kriminala belog okovratnika i organizovanog kriminala (Passas & Nelken, 1993, prema: Ignjatović, 1998: 27).

Kako i legitimni biznis podrazumeva određenu organizaciju i ispoljava crte institucionalizacije, kao logično, postavlja se pitanje kakva je razlika između kriminaliteta belog okovratnika-preciznije, njegove podvrste kriminaliteta korporacije i organizovanog kriminaliteta (Plazinić, 2004). Saderland je jedan od onih autora koji smatra da razlike faktički i nema. Slično stanovište zastupa i Sigel, koji oba tipa zločina svrstava u jednu

grupu, u tzv. "organizacioni kriminalitet" praveći distinkciju jedino u tome što se kod kriminaliteta belog okovratnika radi o protivpravnoj delatnosti pojedinaca i institucija koji su u biznis ušli da bi profit sticali legitimnim poslovanjem, dok organizovani kriminalitet podrazumeva nelegalne aktivnosti subjekata čiji je cilj od početka bio dobit pribavljena na nelegitiman način. Svakako, zajednička tačka im je i nastojanje da naruše principe slobodnog tržišnog poslovanja (Siegel, 1995, prema: Ignjatović, 1998: 26).

Autori koji smatraju da se radi o dve posebne vrste kriminala, osnov za distinkciju obično nalaze u tome što legitimne kompanije svoje prihode uglavnom zasnivaju na legalnim poslovima i što ne koriste nasilje da bi stvorile i održale kartel (Livingston, 1996: 225), iako ovi kriterijumi nisu tako očigledni kao što izgledaju na prvi pogled.

TEORIJSKA OBJAŠNENJA ETIOLOGIJE KRIMINALA BELOG OKOV RATNIKA I MOGUĆI PRAVCI PREVENTIVNOG DELOVANJA

Iako su neki autori kritikovali Saderlendovu definiciju kriminala belog okovratnika kao "vrlo restriktivnu" jer se oslanja isključivo na karakteristike učinilaca (Baker, 2004), bez obzira na ove i druge kritike, na snazi je mišljenje da postoji razlika između kriminala belog okovratnika i "uličnog", odnosno konvencionalnog kriminala (Weisburd & Waring, 2001: 9). Mnoge studije su pokazale da se učinioci kriminala belog okovratnika razlikuju od učinilaca konvencionalnih krivičnih dela, odnosno da se smatraju superiornijim u odnosu na žrtve i da ne vide sebe kao kriminalce (Stotland, 1997).

Bonžer je prvi skrenuo pažnju na razliku između "uličnog kriminala" i "kriminala u odelima" (Kovačević-Lepojević & Žinić-Pavlović, 2010). Izraz kriminal "belog okovratnika" u današnjem smislu se tumači i upotrebljava kao delo fundamentalno različito od onog što predstavlja ulični kriminal. Kod uličnog kriminala je tipično da se izvršilac konfrontira sa žrtvom ili njenom imovinom, dok je kod kriminala belog okovratnika karakteristično da se većina dela izvršavaju uz pomoć neke prevare i u uopštenom smislu ne zahtevaju upotrebu oružja, već naprotiv, izvesnu dozu sofisticiranosti tokom prevare. U tom smislu, takvu vrstu dela je relativno lako prikriti i žrtvu dela je teško uočiti, pa se tako može reći da je za sva dela koja potpadaju pod pojam kriminal "belog okovratnika" zajedničko obeležje da je izvršilac koristio svoje ovlašćenje na osnovu svog statusa, nenasilno i koristio se prevarom (CSC, 2014).

Mnogi istraživači se slažu da, imajući u vidu oportunističku strukturu kriminala belog okovratnika, etiološka objašnjenja treba tražiti pod okriljem tri uticajne teorije: *teorije rutinskih aktivnosti*, *teorije životnog stila* i *situacione teorije* (Benson, Mandensen, & Eck, 2009).

Ključ za objašnjenje porasta organizovanog kriminaliteta nalazi se upravo u činjenici da sva tri faktora koje izdvaja teorija rutinskih aktivnosti pogoduju takvom kretanju. Ti faktori su: 1) porast broja pogodnih objekata zločina; 2) porast broja osposobljenih i motivisanih prestupnika (nagli pad životnog standarda, raširena nezaposlenost i porast stope inflacije, razlog su što se sve veći broj ljudi odlučuje da svoje mesto potraži na crnom tržištu); 3) odsustvo osposobljenih čuvara-odnosno dobrog pravosuđa koje nije u stanju da se suprotstavi organizovanom kriminalitetu koji je sve opasniji (Ignjatović, 1998).

Prema teoriji životnog stila, vršenje kriminala može se objasniti specifičnim životnim stilom učinilaca i žrtava. Redovne aktivnosti, poput odlaska na posao i drugih životnih navika pojedinaca, mogu da povećaju rizik viktimizacije (Clarke, 1995). Takođe, prestupnik bira žrtve iz sopstvenog okruženja u kome se nalazi. Kada je reč o kriminalu

belog okovratnika, prilika za izvršenje nastaje kada organizacija radnog okruženja omogućava da se činjenjem ili nečinjenjem izvrši krivično delo, uz postojanje puteva kojima dolazi do izvršenja i konkretnih prilika koje nastaju na tom putu (Benson, Mandensen, & Eck, 2009).

Jedan od najvažnijih faktora teorije društvene kontrole kriminaliteta jeste upravo situaciona prevencija. Iako postoje brojne varijacije, kao što je pristup rutinskih aktivnosti (Felson, 1994) najinovativniji doprinos teoriji dao je Klark (Jacobs 1961; Newman 1994) koji navodi šesnaest tehnika koje su usmerene ka umanjenju prilika da se počini krivično delo. Ipak najviše proslavljena tehnika je "ciljano otežavanje" koja podrazumeva obeshrabrivanje prestupnika da počine prestup, povećavanjem napora koje treba da ulože u njegovo izvršenje (Vance, 2002).

Model situacione prevencije objašnjava zašto su neke prilike za izvršenje krivičnog dela primamljivije učiniocima. Ako se prilika smatra ključnom za odvijanje kriminalne radnje, onda se racionalni izbor smatra ključnim za odluku učinioca da izvrši krivično delo (Gilling, 1997). Polazeći od pretpostavke o racionalnom izboru, učinilac u zavisnosti od "karakteristika" određene prilike odlučuje da li će izvršiti delo ili ne. Opravdano je pretpostaviti da verovatnoća za pojavu kriminala belog raste ukoliko je delo lako izvršiti, mali je rizik hapšenja, sledi primamljiva nagrada, delo se može opravdati, a sredina takvo ponašanje ohrabruje (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010). Stoga se situacioni pristup prevenciji zasniva na identifikovanju, promeni i kontroli faktora koji deluju u situaciji u kojoj se ispoljava kriminalno ponašanje, a mere koje se primenjuju imaju za cilj otežavanje izvršenja krivičnog dela, povećavanje rizika po učinioca, redukovanje nagrade, redukovanje provokacije i onemogućavanje opravdanja (Cornish & Clarke, 2003).

U segmentu organizacione strukture (na nivou korporacije, preuzeća) ovaj pristup bi označavao smanjenje mogućnosti za zločin kroz adekvatnu regulaciju propisa poslovanja. Na kraju, smanjenje mogućnosti za izvršenje prestupa na organizacionom nivou je i stvar zdravog razuma isto koliko i strategije rukovođenja. Na primer, u malim organizacijama je lako postići odvajanje zadataka između zaposlenih koji su nadležni za odobravanje, prijem novca ili njegovu transakciju.

Preventivne aktivnosti bi prema tome trebalo da uključuju mere koje smanjuju verovatnoću za "izigravanje" legitimnih i povećavaju verovatnoću za otkrivanje ilegalnih aktivnosti i procesa. S obzirom na raznovrsnost kriminala belog okovratnika u pogledu pojavnih oblika i načina izvršenja, u prevenciji se mogu primeniti različiti postupci. Zagovornici situacionog pristupa insistiraju na primeni mera koje će biti usklađene sa specifičnostima određene vrste krivičnih dela (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010).

Neki autori nastojali su da etiološka objašnjenja kriminala belog okovratnika pronalaze u osobinama ličnosti počinioca. Bruto (1978: 67), na primer, tvrdi da oni koji izvršavaju krivična dela belog okovratnika imaju karakteristična lična svojstva kao što su ambicioznost, prepedenosti i moralnu fleksibilnost, dok drugi autori (Coleman, 1987; Weisburd, Wheeler, Waring, & Bode, 1991; Wheeler, 1992) iznose teorijske osnove da izvršioци kriminala belog okovratnika (menadžeri i rukovodioci) imaju određene psihološke karakteristike kao što su ljubav prema opasnosti, odbojnost prema neuspehu i jaka ambicija ili želja da se bude materijalno i profesionalno uspešan. Hirši i Godfredson (Hirschi & Gottfredson, 1989) su ponudili opštu teoriju zločina u kojoj navode da su ulični kriminalci, počinioci kriminala belog okovratnika, kao i korporativni prestupnici mnogo više impulsivni od onih koji ne čine krivična dela. Oni imaju tendenciju da odmah zgrabe

nagradu, ne razmišljajući o naknadnim dugoročnim posledicama ili drugim rečima, nemaju određeni stepen samokontrole da se odupru brzom i lakom zadovoljstvu.

Otkrivanje kriminala belog okovratnika je izuzetno teško. U poređenju sa klasičnim imovinskim krivičnim delima, kriminal belog okovratnika je vrlo kompleksan (Alvesalo, 2002). Dokaze o počinjenom krivičnom delu gotov je nemoguće prikupiti. Čak iako je slučaj otkriven i prijavljen nadležnim policijskim službama, postupak krivičnog gonjenja je složen, dugotrajan i skup proces (Vance, 2002).

Pregledom literature, mogu se uočiti neke opšte preporuke za prevenciju kriminala belog okovratnika (i organizovanog kriminala uopšte), a to su: strategija zastrašivanja (odvraćanja), podizanje svesti javnosti o ozbiljnosti i opasnosti kriminala belog okovratnika, neophodnost unapređivanje zakonodavstva i strategija samoregulacije (putem internih i eksternih akata i kodeksa poslovanja).

Zastrašivanje-odvraćanje

Koncept odvraćanja ili zastrašivanja predstavlja važno pitanje u strategijama za smanjenje kriminala belog okovratnika. Iako predstavlja jedan od najdominantnijih koncepata u krivičnom pravosuđu, njegove efekte je vrlo teško empirijski dokazati. Ako je sankcija dovoljno teška, sigurna/izvesna i dovoljno brza, potencijalni prestupnici će možda odustati od izvršenja krivičnog dela. Shodno ovim klasičnim postavkama i teorija odvraćanja polazi od stanovišta da oštre kazne i oštar stav društva može da spreči prestupnike (Simpson, 2002). Primarni argument navedene teorije jeste potreba za ulaganjem većeg napora kako bi se smanjile mogućnosti za izvršenje krivičnog dela. Na taj način, pruža se proaktivno rešenje kriminala belog okovratnika (i uopšte svakog drugog oblika kriminala), za razliku od dosadašnjeg reaktivnog reagovanja na kriminal. Kao sastvani deo ove teorije, navodi se i pooštavanje kazni kao opcija koja treba da smanji stopu korporativnih prekršaja (Vance, 2002).

Podizanje svesti javnosti o ozbiljnosti kriminala belog okovratnika

Globalno posmatrano, pažnja javnosti dugo je bila usmerena ka krivičnim delima nasilja i "uličnom" kriminalitetu, dok se kriminal belog okovratnika smatrao manje štetnim po društvo i pojedinca, bez obzira na finansijske gubitke koje proizvodi ovaj tip prestupa (Cullen, Hartman, & Jonson, 2009). Ipak, postoje empirijski dokazi o promeni stavova javnosti. Kalen i saradnici (Cullen et al, 2009) analizirajući podatke dobijene iz studija i istraživanja javnog mnjenja u vezi sa percepcijom kriminala belog okovratnika, uočavaju tri perioda. U prvom periodu, pre 1970. godine vrlo malo pažnje posvećivano ovom problemu. Međutim, u drugom periodu, od 1970 do 2000. godine, činilo se da je pojačana svest o ozbiljnosti ovih prestupa, što je prouzrokovalo i spremnost da se razmotri pooštavanje kaznene politike pravosuđa za krivična dela belog okovratnika. Tokom trećeg perioda, od 2000. godine izvršioi krivičnih dela belog okovratnika izgubili su status "uglednih građana zajednice" i danas se posmatraju kao "pohlepni" i "oni koji nemaju brige za žrtve" (Price & Norris, 2009). Ove promene prate i povećanu spremnost javnosti ka oštrijim kaznama i rigoroznijem sprovođenju pravde za izvršioce kriminala belog okovratnika (Holtfreter, Van Slyke, & Bratton, 2008). Navedene promene potvrđuju i rezultati istraživanja nacionalnog javnog mnjenja u kojem su ispitanici bili zamoljeni da uporede nekoga ko je počinio krivično delo krađe sa nekim ko je počinio krivično delo prevare (u istom novčanom iznosu). Ispitanici su smatrali da počinioi obe vrste krivičnih

dela treba da budu podjednako kažnjeni, ali su ipak smatrali da izvršioci uličnog kriminala imaju veće šanse da budu uhvaćeni i veće šanse da budu strožije kažnjeni (Schoepfer, Carmichael, & Leeper-Piquero, 2007).

U literaturi se mogu vrlo često sresti stavovi autora koji naglašavaju da izvršioci kriminala belog okovratnika lako postižu imunitet od krivičnog gonjenja zbog dve činjenice: 1) da je kriminal belog okovratnika često nevidljiv, a javnost nema informacije da ga prati, i 2) da su izvršioci često vrlo "moćni" ljudi, koji su u stanju da opstruiraju tok pravde i krivičnog gonjenja, zbog korišćenja ovlašćenja, uticaja i povezanosti sa strukturama koji su na višim društvenim pozicijama. U skladu sa navedenim stavovima, kritički nastrojeni kriminolozi naglašavaju da je podizanje svesti javnosti o kriminalu belog okovratnika neophodno, ali ipak nedovoljno da bi se stalo na put izvršiocima (Quinney, 1964; 1974; Turk, 1964).

Unapređivanje zakonodavstva¹

Treba imati u vidu da se zahtevi za unapređivanjem legislative ne odnose samo na regulisanje krivičnog zakonodavstva, već i propisa koji se tiču pristupa informacijama od javnog značaja, javnih finansija, regulisanja pitanja naknade štete, oduzimanja nezakonito stečene imovine i drugo. Preporučuje se razmatranje i nekih alternativnih sankcija za izvršioce kriminala belog okovratnika, poput novčanih kazni, društveno-korisnog rada, različitih strategija javnog sramoćenja i drugo (Croall, 2001).

Strategija samoregulacije

Neophodno je putem internih pravilnika koji predviđaju sankcije za određene vrste nedozvoljenog ponašanja (spoljašnja regulacija) regulisati ponašanje osoba u radnom okruženju privatnih i državnih preduzeća, javnih službi i drugo, ali je još važnije omogućiti internalizovanje tih normi od strane zaposlenih (unutrašnja regulacija). Istraživanja su pokazala da strategije samoregulacije i pobuđivanja etičkog prosuđivanja zaposlenih imaju snažan uticaj na prevenciju kriminala belog okovratnika (Tayler, 2009). Prema tome, zaposleni će pre poštovati pravila organizacije ukoliko veruju da ona imaju legitimitet, da se poklapaju sa već usvojenim sopstvenim moralnim vrednostima i da je prirodno da ih poštuju, jer ih doživljavaju kao svoja (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010). Važan segment samoregulacije odnosi se i na sprovođenje preporuke Ujedinjenih nacija o formiranju etičkih kodeksa državnih funkcionera kojim bi se regulisala pitanja sukoba interesa, nepristrasnosti, čuvanja informacija, primanja poklona, kontrole imovinskog stanja i drugo (UNODC, 2004). Različite međunarodne, regionalne i nacionalne organizacije podržale su formiranje etičkih kodeksa određenih profesija, poput lekara, advokata i slično. Preporuka je da etički kodeksi specifičnih

¹ Preporuke koje proizlaze iz međunarodno priznatih dokumenata Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope, Evropske unije i drugih, odnose se na razvijanje legislative u cilju poboljšavanja politike sprečavanja i suzbijanja različitih vidova korupcije. U skladu sa preporukama Ujedinjenih nacija koje proizlaze iz Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije, Krivičnim zakonikom Republike Srbije određena su krivična dela primanja (član 367) i davanja (član 368) mita, primanje i davanje mita u vezi sa glasanjem (član 156), zloupotrebu službenog položaja (član 359), protivzakonito posredovanje (član 366), ometanje pravde (član 336/b), kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca ili njegovog zamenika (član 360, stav 2 i 3), nenamensko korišćenje budžetskih sredstava (član 362a), trgovina uticajem (član 366), pranje novca (član 231) i pronevera (član 364).

profesija budu univerzalni, specifični, ali i dovoljno fleksibilni kako bi se mogli prilagoditi društvenim promenama (Gredelj, Gavrilović, & Šolić, 2005: 17).

UMESTO ZAKLJUČKA

U eri povećane stope kriminala belog okovratnika, ali i interesovanja javnosti, pažnja naučnika usmerava se i ka otkrivanju i proučavanju individualnih karakteristika prestupnika. Sveobuhvatna teorijska objašnjenja uzroka kriminalnog ponašanja daju dobru osnovu za razumevanje, ali svakako, ne treba zapostavljati faktore na društvenom i organizacionom nivou koji doprinose povećanju rizika za kriminal. Kako uticaji i posledice krivičnih dela iz ove grupe sve više osećaju pojedinci iz svih društveno ekonomskih slojeva, sve je manja spremnost javnosti da ovu vrstu kriminala doživljava kao bezopasnu i "bez žrtava" (Price & Norris, 2009).

Kompleksnost borbe protiv organizovanog kriminala i problemi suprotstavljanju raznim oblicima savremenog kriminaliteta, prevazilaze mogućnosti i napore koje preduzimaju nadležni organi i institucije vlasti jedne zemlje. Sa globalizacijom, ali i napretkom savremenih tehničkih i tehnoloških sredstava komunikacije, uticaj i posledice kriminala belog okovratnika (posebno krivičnih dela korupcije i pronevere) protežu se širom sveta. Za uspešnu borbu protiv organizovanog kriminala neophodno je očekivati i veći angažman građanskog društva u pogledu povećanja njihovog interesa za stvaranje sigurnijeg okruženja, kao i podizanja i razvijanja nivoa svesti građana o destruktivnim posledicama delovanja organizovanog kriminala. U kreiranju javnih politika za borbu protiv organizovanog kriminala institucije vlasti oslanjaju se na vlastite procene, te međunarodne obaveze i standarde koje su preuzeli potpisivanjem i ratifikacijom međunarodnih konvencija i dokumenata koji tretiraju borbu protiv organizovanog kriminala.

Veoma je bitno imati u vidu činjenicu da organizovani kriminal najčešće proteže svoje aktivnosti izvan jurisdikcije pojedinih država, pa tako geografske granice ne predstavljaju barijeru kao što je to slučaj sa ostalim akterima međunarodnog prava. Stoga je međunarodna saradnja i razmena podataka, neizostavan faktor suprotstavljanja delovanju kriminalnih organizacija. Oblici organizovanog kriminala su mnogobrojni i raznovrsni. Razvijaju se i menjaju vremenom, te lako prilagođavaju novim savremenim društvenim odnosima. Organizovani kriminal se ne ispoljava u svim zemljama u istim oblicima i istim intenzitetom, već se njegovi oblici delovanja prilagođavaju postojećim aktuelnim društvenim kretanjima i dešavanjima. Samo proaktivnim holističkim pristupom nadležnih organa, ali i celokupnog društva, mogu se predvideti njegovi trendovi i pravci razvoja, a shodno tome i očekivati efikasniji rezultati u smanjenju posledica njegovog negativnog i opasnog delovanja po sigurnost građana i njihovo okruženje.

Međutim, za ostvarivanje pozitivnih rezultata u borbi protiv organizovanog kriminala (i kriminala belog okovratnika) neophodno je stvarno, a ne deklarativno postupanje svih državnih i društvenih institucija na lokalnom i međunaronom nivou, uz strogu kaznenu politiku i efikasan pravosudni sistem.

LITERATURA

1. Alvesalo, A. (2002). "Downsized by Law, Ideology, and Pragmatics-Policing White-Collar Crime." In G. Potter (Eds.) *Controversies in White-Collar Crime*. Cincinnati: Anderson Publishing.
2. Agnew, R., Piquero, L., N., Cullen, F. (2009). General strain theory and white-collar crime. In S. Simpson, D. Weisburd (Eds.), *The criminology of white-collar crime* (pp. 35-63). New York, NY: Springer.
3. Benson, M., Mandensen, T., & Eck, J. (2009). White-collar crime from an opportunity perspective. In S. Simpson, D. Weisburd (Eds.), *The criminology of white-collar crime* (pp. 175-195). New York, NY: Springer.
4. Baker, J. (2004). *The sociological origins of "White Collar Crime"*. The Heritage Foundation. Available on:
<http://www.heritage.org/research/reports/2004/10/the-sociological-origins-of-white-collar-crime>
5. Blickle G., Schlegel A., Fassbender P., & Klein, N. (2006). *Some personality correlates of business white-collar crime. Applied Psychology: An International Review*. Vol. 55.pp. 220–233.
6. Braithwaite, J. (1985). White collar crime. *Annual Review of sociology*, Vol.11. No.1.pp. 1-25.
7. Clark, R. (1995). Situational Crime Prevention. *Crime and Justice*, Vol. 19. No.1. pp. 91-150.
8. Coleman, J. W. (1987). Toward an integrated theory of white-collar crime. *American Journal of Sociology*, Vol.93, pp. 406–439.
9. Cornish, D. B., Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decision: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In M. J. Smith, D. B. Cornish (Eds.), *Theory for practice in situational crime prevention* (pp. 41-96). Monsey, NY: Criminal Justice Press
10. Croall, H. (2001). *Understanding white collar crime*. Buckingham, UK: Open University Press.
11. Cullen F. T, Hartman J. L, & Jonson C. L. (2009). Bad guys: why the public supports punishing white-collar offenders. *Crime, Law and Social Change*. Vol 51 (1). pp. 31–44.
12. Felson, M. (1994). *Crime and Everyday Life*. Thousand Oaks: Sage Publications.
13. Gilling, D. (1997). *Theory, policy and politics*. London, UK: Routledge
14. Gredelj, S., Gavrilović, Z., & Šolić, N. (2005). *Profesija i korupcija*. Beograd: Centar za monitoring i evaluaciju.
15. Hirschi, T. & Gottfredson, M. R. (1989). The significance of white-collar crime for a general Theory of crime. *Criminology*, Vol. 27, pp. 359–371.
16. Holtfreter, K., Van Slyke, S., & Bratton, J. (2008). Public perceptions of white-collar crime and punishment. *Journal of Criminal Justice*, Vol. 36. pp. 50–60.
17. Ignjatović, Đ. (1998). *Organizovani kriminalitet* (drugi deo). Beograd: Policijska akademija
18. Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.

19. Karstedt, S., & Farrall, S. (2009). *The moral economy of everyday crime*. British Journal of Criminology. Vol. 46 pp.1011–1036.
20. Kovačević-Lepojević M., & Žunić-Pavlović, V. (2010). Kriminalni belog okovratnika i mogućnosti prevencije. *Socijalna misao*. 4/2010. str. 37-47
21. Keković, Z. & Milošević, M. (2011). Kriminalitet korporacija-kriminološki i kulturološki aspekti. *Sociološki pregled*. Vol. XLV, br. 1, str.19–44.
22. Livingston, J. (1996). *Crime and Criminology* (second ed.) Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall
23. Legal Information Institute, (2016). *White collar crime: An Overview*. Cornell University Law School. Available on: www.law.cornell.edu/wex/white-collar_crime
24. Newman, O. (1996). "Creating Defensible Space." U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research.
25. Price, M., & Norris, D. (2009). White-Collar Crime: Corporate and Securities and Commodities Fraud. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 37(4). pp. 538-544
26. Plazinić, S. (2004). *Pojam i delatnosti organizovanog kriminaliteta*. Specijalistički rad. Beograd: Fakultet političkih nauka
27. Quinney, R. (1964). "Crime in Political Perspective." *American Behavioral Scientists*. Vol. 8. pp.19-22.
28. Quinney, R. (1974). *Critique of Legal Order: Crime Control in Capitalistic Society*. Boston: Little Brown.
29. Sutherland, E. (1945). Is "white-collar crime" crime? *American Sociological Review*, 10(2), pp. 132-139.
30. Simpson, S. S. (2002). *Corporate Crime, Law and Social Control*. New York: Cambridge University Press.
31. Stotland, E. (1997). White collar criminals. *Journal of Social Issues*, 33(4), pp. 179-196.
32. Schoepfer, A., Carmichael, S., & Leeper-Piquero, N. (2007). Do perceptions of punishment vary between white-collar and street crime? *Journal of Criminal Justice*, Vol.35 No.2 pp.151–163.
33. Studija o organizovanom kriminalu u Bosni i Hercegovini, (2014), Sarajevo: Centar za sigurnosne studije, CSS-BiH.
34. Tayler, T. R. (2009). Self-regulatory approaches to white-collar crime: The importance of legitimacy and procedural justice. In S. Simpson, D. Weisburd (Eds.), *The criminology of white-collar crime* (pp. 195-216). New York, NY: Springer.
35. Turk, A. A. (1964). "Prospect for Theories." *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*. Vol. 55. pp.454-461.
36. UNODC (2004). *United Nations Convention against Corruption*. New York, NY: United Nations
37. Vance, N. (2008). *Situational Prevention and the Reduction of White Collar Crime*, School of Public Administration and Policy Eller College of Management The University of Arizona. Available on: <http://sgpp.arizona.edu/>
38. Wheeler, S. (1992). The problem of white-collar crime motivation. In K. Schlegel & D. Weisburd (Eds.), *White-Collar Crime Reconsidered* (pp. 108–123). Boston: Northeastern University Press.

39. Wheeler, S., Rothman, M. L. (1982). The organization as weapon in white-collar crime. *Michigan Law Review*, Vol. 80. No.7, pp.1403-1426.
40. Wheeler, S., Weisburd, D., Bode, N. (1982). Sentencing the white-collar offender: Rhetoric and reality. *American Sociological Review*, Vol. 47. No.5.pp. 641-659
41. Weisburd, D., & Waring, E. (2001). *White-collar crime and criminal careers*. Cambridge: Cambridge University Press.
42. Weisburd, D., Wheeler, S., Waring, E., & Bode, N. (1991). *Crimes of the Middle Classes: White-Collar Offenders in the Federal Courts*. New Haven: Yale University Press.

WHITE COLLAR CRIME

Since the early thirties of the last century and the first use of the term "white-collar crime" to date, have waged numerous theoretical discussions what is meant by this type of crime means, who the perpetrators were, which is the difference between white collar crime, "street crime" and organized crime, or are and what the opportunities in the field of preventive action. In this paper, the author deals with precisely the quest for answers to the overarching issues, while paying attention to the analysis of theoretical explanations of the emergence of organized crime and white collar crime. Accepted theoretical basis for understanding white collar crime is derived from the basic settings of routine activity theory, theory of lifestyle and theory of situational prevention. In the final part are given some general guidelines that can be used on the road to prevent and combat white collar crime.

KEY WORDS: white-collar crime, street krminal, theoretical explanations, prevention, the fight against organized crime.